

SHAYX SUHRAVARDIY ISLOM MADANIYATIDA TUTGAN O'RNI

Saidhanbaleva Robiya

*O'zbekiston Xalqaro Islomshunoslik Akademiyasi Tarix (islom sivilizatsiyasi) yo'nalishi
2-kurs magistranti*

Tayanch so'zlar: suhravardiy, ishroqiylik, tasavvuf, nur falsafasi, zohiriy ilm, botiniy ilm, shayx-murid, ruhiy kamolot, Platon, Ibn Sino.

Islom falsafasi tarixida o'ziga xos maktab yaratgan faylasuflardan biri bu Shayx Shahobiddin Yahyo Suhravardiy (1154–1191)dir. U o'zining "Ishroqiylik falsafasi" bilan musulmon Sharqida fikriy inqilob yasagan mutafakkirdir. Uning qarashlari tasavvuf, falsafa va mantiq sohalarini qamrab olib, o'z davrining eng ilg'or g'oyalarini shakllantirgan.

Suhravardiy XII asrda Eronning Suhravard qishlog'ida tug'ilgan. Yoshligida yaxshi ta'lim olgan, Isfahon va Bag'dod kabi shaharlarda zamonasining mashhur ulamolari bilan suhbatda bo'lgan. U Ibn Sino va Faroziy ning asarlarini chuqur o'rgangan bo'lsa-da, o'z qarashlarini mustaqil falsafiy tizimga aylantirishga muvaffaq bo'lgan³⁶.

Shayx Suhravardiy yaratgan 'Ishroqiylik' — nur (yorug'lik) konsepsiyasiga asoslangan falsafiy tizimdir. Unga ko'ra, barcha mavjudotlar 'Nurlar nuri'dan (Alloh) tarqaluvchi iyerarxik nur zanjiri orqali yuzaga keladi. Bu nazariya Platon, neoplatonizm, zardushtiylik va islomiy kalom bilan uyg'unlashgan holda taqdim etilgan³⁷.

Suhravardiy ilmni ikki turga bo'ladi:

- Zohiriy ilm – rasmiy mantiq va falsafa orqali erishiladigan bilim.
- Botiniy ilm (ma'rifat) – ruhiy poklanish orqali qalbga tushadigan ilohiy nur. Uningcha, haqiqatga erishishning eng oliy yo'li – qalbni "nurli shuur" holatiga olib chiqishdir³⁸.

Suhravardiy tasavvufda ruhiy kamolot, ichki nur va ichki haqiqatga yetishish g'oyasini ilgari suradi. U sufiylikni faqat zohiriy riyozat emas, balki ichki nurning qalbdagi zohir bo'lishi deb bilgan. Tasavvufiy yo'lda shayx-murid munosabatlari va muridning ruhiy sayr-suluki muhim o'rin egallaydi³⁹.

Shahobuddin Suhravardiy Eron Ozarbayjonida, Forsning Jibol viloyatidagi Suhravard (qadimda Midiya deb atalgan) shahrida tug'ilgan. Bu shahar insoniyatga mistik va falsafiy oqimlar va maktablarning shakllanishi va tarqalishiga ulkan hissa qo'shgan ko'plab mashhur mutafakkirlarni berdi.

Shayx Abu Bakr Zayniddin bobo ibn Shihobiddin Ko'yi Orifon Toshkandiy 1164 yilda Bag'dodda tug'ilgan. U zotning otasi shayx Shihobiddin Umar ibn Muhammad ibn Abdulloh ibn Amravayh Abu Hafs al-Qurashiy at-Taymiy al-Bakriy as-Suhravardiy

³⁶ Nasr, S.H. (2006). Islamic Science: An Illustrated Study. World Wisdom.

³⁷ Suhravardiy, Sh. (1999). Hikmat al-Ishraq. Trans. J. Walbridge and H. Ziai. Brigham Young University Press.

³⁸ Nasr, S.H. (1977). Three Muslim Sages: Avicenna, Suhrawardi, Ibn Arabi. Harvard University Press.

³⁹ Chittick, W.C. (1989). The Sufi Path of Knowledge. SUNY Press.

(hijriy 539-632, melodiylar 1145-1234) bo'lib, katta olim, faqih, mufasssir, voiz, ayni paytda jamoat arbobi hisoblangan. U o'ttiz besh yoshida "shayxlar shayxi" darajasiga ko'tarilgan. Abu Hafs Bag'dodning katta so'fiylaridan bo'lib, "suhravardiyya" tasavvuf tariqatiga asos solgan (Zayniddin ibn Abu Hafsning bobosi Muhammad ibn Abdulloh Suhravardiy g'avsul-a'zam Abdulqodir Jiloniyni do'sti, maslakdoshi va ayo'ni bo'lgan). Abu Hafs Suhravardiy yigirmadan ortiq kitoblar muallifi sanaladi⁴⁰. Ular ichida eng mashhuri "Avoriful-maorif" ("Yaqin do'stlar tuhfasini" yoki "Ilm-ma'rifat yaxshiliklari") bo'lib, bu kitob so'fiylar, ahli tariqatlar orasida juda mashhurdir. U oltmish uch bobdan iborat. Mazkur kitob arab tilida bitilgan, o'nlab xorijiy tillarga, jumladan, fors, turkiy, ingliz, nemis tillariga tarjima qilingan. Al-Orifiy uni turkiyga, Zahiriddin Abdurahmon ibn Ali ash-She'roziy esa fors tiliga tarjima qilgan. Bu kitobda avval o'tgan qavmlar tarixi, odamlar axloqi, ularning jamiyatdagi o'rni, ta'lim-tarbiya, poklikka yetish usullari, komil inson bo'lish uchun ilm-ma'rifat egallash lozimligi bayon qilingan. Unda al-Makkiy va al-Qushayriydan iqtiboslar (tsitata) keltirilgan. Aynan "Avoriful-maorif" kitobi zahirida yangi "suhravardiyya" tariqati yuzaga kelgan. Bu kitob ko'plab tariqatlar tomonidan yaxshi qabul qilingan va qo'llanma sifatida foydalanib kelingan. Jumladan, Shimmelga ko'ra, Hindiston madrasalarida tasavvufni o'rganishda mazkur kitobdan keng qo'llanilgan.

Ko'plab alloma va mutafakkirlar "Avoriful-maorif" kitobi haqida o'z fikrlarini bayon qilganlar. Jumladan, Idris shoh: "Agar tariqatlar uchun umumdastur bo'lsa, u "Avorif"dir", degan. Gramlix: "Avorif oxirgi va mumtoz hamda rasmiy so'fiylikdan ma'lumotnoma adabiyotidir", deb aytgan. Triningem shunday degan: "Umar Suhravardiy buyuk ustoz, shayx bo'lgan. Hanuz bizning kunlarimizgacha barcha so'fiylik tarafdorlari uning shogirdlari tufayligina emas, balki "Avorif" asari ta'sirida voyaga yetgan". Shoh Valiyulloh (1703-1762) aytadi: "Odamlar hozirgi zamon so'fiylari orqasidan ergashmasliklari kerak. Chunki ular har xil nopok narsalarni aralashtiryaptilar. Agar Alloh insonga yuksak bilimni bo'lishni ato qilsa, u farzlar, namoz, ro'za, zikrga taalluqli hamma narsani bilish uchun "Avorif" kitobidan o'qib-o'rganishi kerak"⁴¹.

Mustafo ibn Abdulloh al-Qastantiyniy ar-Rumi al-Hanafiyni "Iyzohul-maknun fiz-zayli 'ala kashfiz-zunun" kitobida "Avoriful-maorif"ning sharhi borligi aytilgan. Mazkur kitob Izzuddin Muhammad ibn Ali al-Koshiy tomonidan yozilgan bo'lib, "Misbohul-hidoya va miftohul-kifoya" deb nomlanadi. "Iyzohul-maknun"da aytilishicha, hijriy 984 yilda vafot etgan Abdulloh ibn Sa'duddin as-Sindi al-Madaniy o'sha sharhga hoshiya yozgan⁴². Demak, "Avoriful-maorif" kitobi juda mashhurlikidan unga bo'lgan talab kuchli bo'lib, ulamolar tomonidan mazkur kitobga sharhlar, izohlar bitilgan. Yuqorida keltirilganlardan ma'lum bo'ladiki, hatto "Avorif"ning sharhiga ham sharh yozilgan.

⁴⁰ Филиппинский И.М. История арабов и халифата (750-1517 гг.). 3-е изд. С.305-315.; История Востока.. Т.2: Восток в средние века. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2000. С.263.

⁴¹ Al-Suhrawardi Abu Najib. Harvard, 1975, p.3-93; Baldick. J. Mystical Islam, London, 1989p. 66-72; Тримингэм Дж.С. Суфийские ордены в исламе / Пер. с англ. О.Ф.Акимускина. М.: Наука, 1989.

⁴² Кныш А.Д. Мусульманский мистицизм. С. 228.

Xulosa qilib aytganda, Shayx Suhravardiy o'zining ishroqiylik nazariyasi, tasavvufiy qarashlari va falsafiy merosi bilan islom madaniyatida muhim o'rin egallagan. Uning asarlari hozirgacha Sharq va G'arbda tadqiq qilinib kelmoqda. U nafaqat nazariy tafakkurni, balki ruhiy tarbiyani ham uyg'unlashtirgan noyob siymodir.